

APOCRIFELE „FAPTELE SFÂNTULUI APOSTOL ANDREI“

Pr. lect. univ. dr. Ionel Ene

Citind Evanghelia Sf. Ap. Ioan, găsim aceste cuvinte: „Ci sunt și alte multe lucruri pe care le-a făcut Iisus și care, dacă s-ar fi scris cu de-a-mănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris.“ (Ioan 21, 25). Dacă Sf. Ioan s-a mulțumit doar să amintească acest lucru, după el, sau mai bine-zis după epoca apostolică, au fost destui autori care au căutat să consemneze unele aspecte din viața și învățătura Mântuitorului sau a familiei sfinte ori a unor sfinți contemporani Blândului Nazarinean. Toată această producție este cunoscută sub numele de „apocrife“. Sunt astfel denumite deoarece autorii lor, pentru a da o mai mare autoritate scrierilor lor, le-au pus, în general, pe seama apostolilor. Cele mai cunoscute sunt „Evangheliile“ și „Faptele“ unuia sau altuia dintre apostoli.

Dintre Evangheliile apocrife, o percepere deosebită au avut-o „Protoevanghelia lui Iacob“ și „Evanghelia lui Petru“ în Orient și cea a lui Matei (o apocrifă - bineînțeles) în Occident. Scrise la sfârșitul primului secol creștin și începutul celui de al II-lea, acestea conțin date suplimentare, față de Evangheliile propriu-zise. Astfel, „Protoevanghelia lui Iacob“ conține istoria Sfintei Fecioare de la nașterea sa și până la fuga în Egipt¹. „Evanghelia lui Petru“ ne redă câteva aspecte legate de ultimele zile ale activității mesianice, făcând unele precizări legate de Cina cea de Taină. Apocrifă pusă pe seama lui Matei și care a fost mai bine cunoscută în Occident și sub denumirea de „De ortu beatae Mariae et infantia Salvatoris“, redă mai ales aspecte din copilăria lui Iisus². Este amintită în scrierile Fer. Ieronim³

1. Fernand Cabrol et & *Dicționar de arheologie creștină și de liturgică*, Paris, 1907, vol. I, pl. II, p. 2555.

2. *Ibidem*.

3. *Comentariul la Evanghelia după Matei*, cartea XII, 49, pl., t. XXVI, col. 88.

și ale Papei Inocențiu I (401-417)⁴, ei pronunțându-se asupra conținutului, dar necategoric, apreciind ceea ce este înțelept, îndepărtând și condamnând totuși scrierea, în ansamblul ei. Puțin timp după aceea, Papa Sixt al III-lea (432-440) a ordonat decorarea arcului de triumf al Sfintei Fecioare, din cetatea eternă, cu unele teme consemnate doar în apocrife. Catacombele, de asemenea, au fost împodobite cu pictură cu teme luate din apocrife⁵. Specific pseudoevangheliei lui Matei este închinarea magilor, temă folosită foarte de timpuriu în pictura apuseană. După această scriere, magii au venit să se închine Divinului Prunc la doi ani după nașterea Sa: „Transacto secundo anno venerunt magi ab Oriente in Hierusalem, magna deferentes munera, ingressi domnum invenerunt infantem Jesum sedentem in sinu matris“⁶. După acest text, primii pictori și mai apoi, până astăzi, urmașii lor au reprezentat în scena „Închinarea magilor“ pe Iisus nu prunc nou-născut, ci un copilăș mai mare, îmbrăcat într-o robă și așezat pe genunchii Sfintei Fecioare. În cimitirul Domitilei este chiar o scenă ce înfățișează nu trei, ci patru magi⁷, pe când în cimitirul Sfinților Petru și Marcelin sunt reprezentați doar doi, Sfânta Fecioară având de fiecare dată o altă prezentare⁸. Sunt multe alte producții apocrife, care au circulat în antichitatea creștină. Mai amintim dintre acestea: „Înălțarea lui Isaia“, „Actele (sau Faptele) lui Pilat“, „Scrisoare căzută din cer“, „Evanghelia lui Vartolomeu“, „Faptele lui Ioan“, „Faptele lui Pavel“, „Faptele lui Petru“, „Faptele lui Toma“ ș.a. Fiecare din cele mai sus-amintite își are specificul ei, aducând unele noutăți față de cele consemnate de evangheliști sau pretinzând a transmite o învățătură tainică încredințată de Iisus unui discipol, în mod particular.

La noi, mai bine cunoscută este „Evanghelia copilăriei (lui Iisus), după Toma“, tot apocrifă, tradusă pentru prima dată de dl prof. Remus Rus, de la Facultatea de Teologie a Universității București, înainte de 1989 și retipărită după Revoluție.

Faptele Sfântului Apostol Andrei⁹

De curând - 1995 - s-a tipărit în limba franceză o altă apocrifă, ce

4. *Epistola către Exuperin*, n VII, pl., t. XX, col. 502.

5. Fernand Cabrol & comp., *op. cit.*, p. 2556.

6. Idem, *ibidem*.

7. J. Liell, *Die Darstellungen der allerseligsten Jungfrau Maria*, Freiburg, 1887, pl. III, p. 227, apud Fernand Cabrol, *op. cit.*, p. 2556.

8. Fernand Cabrol & comp., *op. cit.*, p. 2256-2258.

9. Prezentare și traducere din latină, coptă și greacă de Jean-Marc Prieur, Brepols, 1995, Belgia.

are de data aceasta directă legătură cu creștinismul românesc, „Faptele Apostolului Andrei“. După cum am văzut mai sus, pe seama unor apostoli s-au scris unele „Acte“ sau „Fapte“, poate după modelul cărții canonice din Sfânta Scriptură, anume „Faptele Apostolilor“. Ele au cel puțin o idee comună și anume toate îndeamnă la ascetism. Subliniem și faptul că, în majoritatea cazurilor, după aceste apocrife, la ascetism se ajunge după același model: o femeie convertită la creștinism renunță deodată la soț ori logodnic, provocând furia acestuia, care caută să se răzbune pe apostol, ca pe unul ce i-a provocat necazul, adică convertirea iubitei. Sunt și diferențe între aceste „Fapte“, ceea ce face să ne gândim că ele au autori diferiți. Cu siguranță, ele au apărut în arii geografice foarte diferite, dar totdeauna în comunități marcate de ascetism, ceea ce era un lucru obișnuit în epocă. Scrise în secolul al II-lea, „Faptele“ apostolilor mai sus-menționați au stat la baza altora, precum „Faptele lui Andrei și Matei“, „Faptele lui Petru și Andrei“ și „Faptele lui Filip“, scrise în secolul al V-lea¹⁰.

„Faptele lui Andrei“ sunt, de fapt, o lungă povestire a activității Apostolului din Pont la Patras, în Ahaia, unde a murit crucificat. Sfântul Apostol Andrei merge - după relatarea apocrifei - din oraș în oraș, face minuni, predică și convertește mulțimile. Predicile ținute în fața mulțimilor descoperă deodată o bună pregătire și talent oratoric, dar și esențialul gândirii autorului. Cu siguranță, ele au fost scrise de un anonim care nu s-a sfiit să-și arate cultura. El este un convertit care a găsit în creștinism ceea ce se poate numi adevărata filozofie¹¹, rămânând tributar culturii și gândirii timpului său. A vrut, poate, nu numai să-i transmită cititorului descoperirea sa, ci a dorit să-i atragă la creștinism pe filozofi în căutările lor spirituale. Pe de altă parte, el nu s-a sfiit să condamne comportamentul acestora și teoriile lor contradictorii. Discursul din capitolele 56-57-58, din versiunea greacă a „Faptelor lui Andrei“, este de fapt singura predică misionară care s-a conservat în forma sa primitivă, folosindu-se de mijloacele retoricii antice. Se întâlnesc aici principalele elemente ale unui discurs bine pregă-

10. Actes de L'Apotre André. Presentasion et traduction du latin, du copte et du grec par Jean-Marc Prieur (vom prescurta în românește F.A.A.) Brepols, 1995, Belgia, p. 13.

11. Ne place să credem că „filozofie“ vine din greacă unde „filos“= iubitor de ..., „fos“= lumină, „so“= în, adică „plăcerea de a fi în lumină“. Și cine nu știe că Mântuitorul a spus, printre atâtea altele, „Eu sunt Lumina lumii“. Filozof, în accepțiunea creștină, înseamnă „înțelepciunea de a fi în Lumina - Hristos“.

tit: adresa (56, I), argumentarea (56, II - 58, V) și perorația sau sfatul (58, VI). Capitolul 64 lasă să se înțeleagă că „apocrifa“ trebuie să se prezinte ca operă de mărturie oculare, după exemplul „Faptelor lui Petru“ și celor ale lui Ioan, folosind persoana întâia a pluralului. Cum prima parte a „Faptelor lui Andrei“ s-a pierdut, nu este exclus ca și începutul să fi folosit aceeași persoană. Cercetătorul apusean J. Flamion sugerează că filozofii menționați în „Viața lui Andrei“, scrisă de Grigorie de Tours, au fost poate convertiții apostolului și mai apoi ucenicii săi și că aceia pot revendica paternitatea scrierii. El semnalează, în afara Scrisorii 405 a lui Inocențiu I (401-417), alte câteva manuscrise ce indică faptul că apocrifa a fost scrisă de filozofii Xenocharides și Leonidas¹². Deși putem accepta că „Faptele lui Andrei“ au fost scrise de un filozof, totuși nimic nu ne îndreptățește să primim ca adevărată această mărturie. Textul se prezintă deci ca o viață a Apostolului Andrei, dar biografia nu este determinantă. Nu se spune nimic de copilăria apostolului, nici chiar de vocația, formarea, cultura sa, de maniera în care a devenit ceea ce este, de unde a primit ceea ce transmite. Aproape nimic mai mult despre fizicul său și cu atât mai puțin despre psihologia sa. Toată atenția sau interesul lucrării se poartă asupra activității misionare a apostolului, asupra descrierii iconomiei divine în favoarea mântuirii oamenilor și a manierei în care aceștia aderă la ea.

Dacă autorul a găsit forma literară a „Faptelor“ unui apostol, de preferință ca un tratat în care avea să-și expună ideile sale, se pare că a făcut-o din cel puțin trei rațiuni. Mai întâi, a dat curs unei nevoi pedagogice a Bisericii, adică a oferit o operă atractivă, plăcută la citit și care a captat atenția unui mare număr de creștini, dar și păgâni. Mai mult chiar, el s-a folosit de numele Sfântului Apostol Andrei, a cărui predică, dar și acțiune aveau altă percepție și autoritate pentru cei proaspăt convertiți, ca și pentru păgâni. Apostolul nu primise mesajul mântuirii de la un om, ci de la Fiul lui Dumnezeu, Care era, de fapt, și Fiul Omului. De aceea, trăirea sau experiența mesajului mântuirii, de către apostol, dădea o altă dimensiune creștinismului cu atât mai mult, cu cât el însuși expunea învățătura primită și experiența avută. Este de la sine înțeles că toate acestea le făcea nu de dragul demonstrației, ci pentru a-i invita pe noii convertiți și deopotrivă pe păgâni la aceeași viață. În al doilea rând, a povesti viața unui „om divin“ era, în vremea respectivă, un

12. J. Flamion, *Les Actes apocryphes de L'Apotre Andrei*, Louvain, 1911, p. 263.

mod obișnuit și apreciat de a transmite un mesaj spiritual, o metodă eficace de misionarism creștin, cum am spune noi în limbajul de astăzi. Faptele și gesturile Sfântului Andrei și în special minunile sale sunt un factor de convingere, de persuasiune. În al treilea rând, autorul a fost în permanență condus de dorința de a conferi greutate învățăturilor transmise, plasându-le sub autoritatea unui apostol.

Spre deosebire de apocrifele cele mai mari și mai vechi - ca, de exemplu, „Faptele lui Ioan“, unde unele capitole sunt eterogene în raport cu restul textului - redarea primitivă a „Faptelor lui Andrei“ pare să fi fost de la începutul începuturilor o operă originală și să nu fi integrat nici o altă piesă literar-religioasă, independentă. Într-o a doua etapă numai, ceea ce a fost remaniat și prescurtat, ca și diferite pasaje, în special povestirea martiriului apostolului, au fost extrase pentru a fi transmise separat¹³.

Receptarea „Faptelor lui Andrei“, secolele III-IX

„Faptele lui Andrei“ au circulat și au fost menționate încă din perioada antică a creștinismului. Toate mediile, unde creștinismul s-a răspândit, au cunoscut și această lucrare. În Răsărit, cea mai veche mențiune explicită a „Faptelor lui Andrei“ este cea a părintelui istoriei bisericești, Eusebiu de Cezareea. În a sa „Istorie Ecleziastică“, (3, 25), el le plasează alături de „Faptele lui Ioan“, printre scrierile bune de „aruncat“, ca fiind absurde și nepioase. Papirusul Utrecht 1, care conține traducerea unui pasaj al „Faptelor lui Andrei“, atestă că lucrarea era cunoscută în Egiptul secolului IV, epocă din care este fragmentul.

În a sa lucrare „Panarion“, Epifanie semnalează că „Faptele lui Andrei“ sunt folosite de encratiți, de apostolici sau apotactiți și origeniști¹⁴.

Ca și celelalte „Fapte“ apocrife, „Faptele lui Andrei“ au fost în mare cinstite la manihei care le-au apreciat pentru dualismul și ascetismul lor. Sunt chiar citate în „psalmii maniheieni“¹⁵. Și *Viața lui Andrei*, scrisă de Grigorie de Tours (12, 4-5), menționează un episod pe care-l întâlnim mai înainte doar în producțiile maniheiene. Astfel, aghiograful francez descrie incendierea unei case cu trei etaje, în care se afla Sfântul Ap. Andrei. După scrierile

13. F.A.A. p. 18.

14. Epifanie, Panarion (Griechische Christliche Schrifsteller, 31); 47, I, 5, p. 216; 61, I, 5, p.318, 63, 2, I, p. 399, apud F.A.A., p. 19.

15. C.R.C.Allbery, *A Manichean Psalm - Book*, part. II, Stuttgart, 1938, apud F.A.A., p.19.

maniheice și după mărturia lui Grigorie de Tours, „Faptele lui Andrei“ erau bine cunoscute în secolele III-IV. În secolele următoare, ele sunt amintite direct sau tangențial de Filastru de Brescia, în a sa *Carte a diferitelor erezii*, scrisă către anul 390¹⁶, de Fer. Augustin, în a sa lucrare „*Împotriva lui Felix maniheeanul*“, scrisă în 404¹⁷, Evodius de Uzla († 424), care în *Credința contra maniheienilor*¹⁸, reia știrea de la Augustin, ceea ce ne face să credem că „Faptele lui Andrei“ au fost de timpuriu traduse în limba latină.

Și priscilianismul, o sectă ascetică ce s-a dezvoltat în Spania și și-a luat numele de la inițiatorul ei, Priscilian (către 375), a cunoscut și folosit „Faptele lui Andrei“. Papa Inocențiu I (401-417), apărătorul fervent al Sfântului Ioan Gură de Aur, dar și al Cetății Eterne, în fața loviturilor goșilor lui Alaric¹⁹, s-a văzut nevoit să redacteze o listă a cărților canonice, în care indica și „Faptele lui Andrei“, dar aparținând „textelor ce trebuiau respinse și condamnate“²⁰. Menționăm că papa indica și numele celor care la vremea respectivă treceau drept autori ai scrierii și anume filozofii Xenocharides și Leonidas.

O altă mențiune a „Faptelor lui Andrei“ se face într-o lucrare soră, după statut - adică apocrifă - anume *Scrisoarea lui Pseudo-Tit*, care a fost scrisă într-un mediu ascetic asemănător priscilianismului, dar cu un accent deosebit spre encratism.²¹ Apostolul e prezentat ca participând la o nuntă, dar nu pentru a-i binecuvânta pe miri, ci pentru a-i îndemna să se despartă și „să rămână sfinți în celibat“.²²

Gestul lui Inocențiu I a fost urmat de Papa Gelasiu (492-496), un papă care a suprimat ultima sărbătoare păgână, cea a *Lupercaliilor*, dar care a dat un Decret, în care definește explicit „Faptele lui Andrei“, ca fiind „compuse

16. Filastru de Brescia, *Carte a diferitelor erezii* (Corpus Christianorum, Series latina 9), p. 255-256.

17. Augustin, *Împotriva lui Felix maniheeanul*, 2,6 (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 25), p. 833.

18. Evodius de Uzla, *Credința contra maniheienilor* 38 (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 25), 2, p. 986.

19. Vintilă Horia, *Dicționarul papilor*, București, 1999, p. 30.

20. F.A.A. p. 23.

21. Encratismul era o formă de ascetism extrem, care refuza căsătoria, procrearea, consumul de carne și de vin. Se întâlnește în diferite curente ale vremii, iar ca spațiu geografic, în Siria. Tațian Asirianul a fost marcat de acest curent.

22. D. De Bruyne, *Nouveaux fragments des Actes de Pierre, de Paul, de Jean, d'André et de l'Apocalypse, d'Elie*, *Revue benedictine* 25 (1908), p. 149.

și cunoscute de eretici și schismatici“, deci nerecunoscute de Biserică.²³

Deși condamnate de papalitate, „Faptele lui Andrei“ au continuat să fie căutate, citite și respectate de creștini. Pentru a fi totuși acceptate de pietatea populară, au suferit unele „remanieri“. *Epistola preoților și diaconilor din Ahaia* și *Viața lui Andrei* scrisă de Grigorie de Tours sunt două scrieri ce întăresc cele mai sus afirmate. Cea dintâi lucrare intervine asupra martiriului apostolului, dând o versiune ce s-a tradus în latină și care s-a răspândit în Apus, în *Breviarum romanum*. Cea de a doua, scrisă cu puțin timp înainte de 593 (anul morții lui Grigorie de Tours), aduce o mărturie clară în acest sens, căci autorul mărturisește că a avut „Faptele lui Andrei“ în mâinile sale și le-a retușat pentru a elimina ceea ce numea „flecăreală“. ²⁴ Aceasta este ultima mărturie latină a existenței integrale a apocrifei lui Andrei (sub forma unei versiuni latine, bineînțeles).

Și în mediul grec, „Faptele lui Andrei“ au fost cunoscute, dar mai puțin decât în Occident. Astfel, după 815, călugărul Epifanie din mănăstirea lui Calistrat, din Constantinopol, a redactat *Viața lui Andrei*²⁵, care merge de la chemarea apostolului, așa cum este redat și de Sfântul Evanghelist Ioan și până la martiriul său din Patras. Deși este tributar „Faptelor lui Andrei“, Epifanie redă doar sfârșitul apostolului în aceiași termeni, ceea ce dovedește cunoașterea și circulația apocrifului. Un alt indiciu al cunoașterii lucrării, în mediul greco-bizantin, îl întâlnim în „*Biblioteca*“ lui Fotie, patriarh ecumenic (858-867 și 877-886). Eruditul ierarh mărturisește că a citit „Faptele lui Andrei“, ale lui Petru, Ioan, Toma și cele ale lui Pavel, într-o carte atribuită lui Leucius.²⁶

Nici armenilor, „Faptele lui Andrei“ nu le-au fost necunoscute. Într-o lucrare foarte cunoscută și populară pentru armeni, „*Suferința armeană*“, tradusă din greacă în secolul VI sau VII, se amintește de prezența acestei lucrări în Armenia epocii respective, fără a se ști dacă circula întreaga lucrare sau numai o parte a ei. Putem conchide că în secolele III-IX, „Faptele lui Andrei“ au fost cunoscute și citite peste tot, unde se răspândise creștinismul:

23. Edition par E. Von Dobschutz, *Text und Untersuchungen* 38, 4, Leipzig, 1912, p. 49-52, apud. F.A.A., p. 23.

24. Edition par M. Bonnet, *Gregorii Turonensis liber de miraculis beati Andreae Apostoli (Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Merovingicarum I)*, Hanovre, 1885, p. 821 ș.u. apud. F.A.A., p. 24.

25. *Patrologia graeca* (se va prescurta P.G.), 120, col. 210-260.

26. Photius, *Bibliothèque, Codex 14*. Edition par R. Henry (Collection des Universités de France) Paris, Les belles lettres, 1960, tome II, p. 84, apud F.A.A., p. 25.

Africa, Egipt, Palestina, Siria, Armenia, Asia Mică, Grecia, Italia, Galia, Spania. Lucrarea a cunoscut un succes deosebit în mediile cu tendință dualistă și ascetică și în special la manihei și priscilieni. Nu de puține ori au fost condamnate, dar niciodată nu au dispărut, așa făcându-se că astăzi au putut fi reconstituite.

Idei dogmatice în apocrifa „Faptele lui Andrei“

Lucrarea „Faptele lui Andrei“ dezvăluie o gândire teologică clară și coerentă. Ea descrie opera de mântuire în mai multe puncte.

Condiția omului înainte de Revelație. După „Faptele lui Andrei“, condiția umană este marcată de decăderea unui element de ordin superior, rudă a lui Dumnezeu, care s-a unit cu corpul carnal care îi este inferior. Trei pasagii ale „Faptelor...“, în versiune greacă, evocă această cădere: 37, 6; 47, 3; 49, 4. Partea superioară este, rând pe rând, numită în aceste fragmente „*intelect*“, „*suflet*“, „*cel ce este fără început*“. Capitolele 37 (v. 6) și 49 (v. 4), constata că decăderea s-a produs pentru prima dată în Adam și Eva și că acest eveniment se plasează la începutul tuturor lucrurilor. Interesant este faptul că nu se precizează motivul căderii și nici dacă Adam și Eva poartă vreo responsabilitate. Elementul superior este încătușat în corp, ca într-o închisoare, supus unor realități negative de care este total străin și care sunt enumerate în capitolul 33 (v.3): timpul, mișcarea și devenirea (să fi fost motivul de inspirație pentru Noica cu „*Devenirea într-o ființă*“?).

Timpul. În „Faptele lui Andrei“ (versiunea greacă), timpul este perceput ca profund negativ. În versetul 3 al capitolului 57, îndeamnă să fugim de această viață, *sclavă a timpului*, și la versetul 4, declară că sufletul său se avântă către *ceea ce este deasupra timpului*. Această concepție negativă a timpului se regăsește în gnosticism. Trebuie să evadezi din timp, și nu să te supui lui, după această „filozofie“. În gnosticism ca și în „Faptele lui Andrei“, timpul este legat de mișcare și de devenire, spre deosebire de concepția veche greacă, care lega timpul de mișcare, aceasta din urmă determinând natura ciclică a celui dintâi.

Mișcarea. În capitolul 37 (v. 3), Maximilla este îndemnată să nu fie mișcată de discursul proconsulului Egeat. În capitolul 58 (v. 5), agitația caracterizează comportamentul diabolic. „Faptele lui Andrei“ respinge în aceeași manieră ceea ce este trecător (47,1), neconstant, schimbător (47, 2). În capitolul 62 (v. 8), Ap. Andrei subliniază că marea, ruda lui Egeat, este agitată. Calitățile prețuite de Ap. Andrei sunt, dimpotrivă, ceea ce-i stabil

(33,6; 47,2), ceea ce-i solid (10,1), neclintit sau ferm (10,1; 53, 4). Și scopul este de a ajunge la odihnă, liniște (isihia).

Devenirea. Acest cuvânt desemnează situația de captivitate a sufletului și indirect sclavajul întregii naturi. O altă categorie negativă care marchează condiția, precedând revelația, este cea de „exterior“, menționată în capitolul 53 (v. 7). Ea este legată de devenirea corpului, grijilor lumii, precum și cu sensul de „străin“, de „dușman“. Ea acoperă noțiunea de „vizibil“ și se opune ființei interioare căreia ar trebui să i se descopere (56, 5; 57, 1-2).

Prinsă între aceste chingi, condiția umană este o veritabilă suferință, evocată în capitolul 7 (v. 4). Aceasta este cu atât mai mare, cu cât domnește ignoranța. Revelația va aduce o liniștire, o oarecare potolire, dar suferința nu va înceta decât în momentul eliberării provocate de moarte (41, 2). În ceea ce privește ignoranța, se face specificarea că este opera diavolului, care dorește să posede omul înșelându-l și prefăcându-se a-i fi prieten.

Revelația. Omul este invitat să realizeze o adevărată renaștere spirituală (cap. 7), în care cunoașterea joacă un rol fundamental. În convertirea lui Stratocles (4, 3), tulburarea reprezintă prima etapă în descoperirea mântuirii. Se revine asupra problemei, în predica despre Revelație, din capitolul 7, acolo unde sunt folosite cuvintele „zdruncinat“ (v. 13), „incertitudine“ (v. 1), „încurcat“ (v. 2), „îndoială“ (v.2) și „uimire“ (v.2). Începutul spiritual așteptat de cel ce se convertește este renașterea sau mai bine-zis trezirea conștiinței, a unei cunoașteri de sine, a ființei sale interioare. Chiar dacă pare similar cu „preceptul“ delfic ori „esența“ socratiană („cunoaște-te pe tine însuși“), începutul spiritual nu înseamnă numai un exercițiu intelectual, căci în acest stadiu, cunoașterea exprimă legătura intimă, fondată pe apartenența la același neam, care unește ființa umană cu Dumnezeu și cu tot ceea ce-i aparține²⁷.

Revelația se înfăptuiește prin minunile și cuvintele apostolilor. Minunile, la rândul lor, provoacă tulburări mântuitoare în sufletele celor ce beneficiază de ele ori ale celor ce sunt simpli martori²⁸. Cât despre cuvinte, sunt de aceeași natură cu ascultătorii și Apostolul Andrei însuși²⁹. Acestea sunt cuvintele mântuirii³⁰, care vin de la Dumnezeu sau de la Iisus Hristos³¹, care sunt *Revelația Însăși*³², și care sunt active³³. Ca și crucea, cuvântul este personalizat și întreține relații de rudenie cu credincioșii. De aceeași

27. A se vedea 25, 3; 42, 2; 54, 2; 62,4.

28. A se vedea 4, 3.

natură ca ființa interioară, el funcționează ca o oglindă întinsă de Apostolul Andrei ascultătorilor săi, în care ei înșiși contemplă și-și recunosc adevărata natură³⁴. Ei descoperă că sunt de aceeași natură ca Dumnezeu. Acesta este înțelesul afirmației din capitolul 46 (v. 1) că Maximila este asemenea imaginii pe care au lăsat-o cuvintele în sufletul ei.

Capitolul 65 din „Fapte“ distinge două nivele de transmitere și înțelegere a conținutului revelației. Este ceea ce apostolul a putut să exprime, pe de o parte într-o manieră evidentă, iar pe de altă parte, ceea ce nu a putut fi formulat, dar este perceptibil chiar prin gândire. În ceea ce privește autorul, el se roagă pentru a accede la cele două nivele de înțelegere, ceea ce presupune că toți pot să ajungă acolo. Apocrifa face o distincție clară între ceea ce poate fi și între ce nu poate fi formulat³⁵, căci Apostol Andrei declară că natura umană este mai presus de ceea ce se poate gândi și zice într-un discurs. Mai mult chiar, el spune că-n momentul morții sale, sufletul său se ridică deasupra cuvântului, ceea ce înseamnă că realitățile spirituale cele mai elevate sunt inefabile, iar cele ce pot fi formulate prin cuvinte sunt inferioare și trebuie depășite ca și elementele lumii sensibile: timpul, corpul, plăcerile.

Important este faptul că Revelația nu este rezervată doar unei categorii de oameni, ci se adresează tuturor celor ce acceptă să asculte și să primească predica³⁶. Distincția pe care lucrarea o face între două tipuri de oameni nu se face pe baza vreunei predeterminări naturale, căci toate ființele umane sunt chemate să descopere rudenția lor cu Dumnezeu. Cu toate acestea, unii oameni nu o fac și rămân captivi corpului și diavolului.

Vestea mântuirii omului, conform expunerii de până acum, o aduce Apostolul Andrei, atât prin minuni, cât și prin cuvânt sau predică. El apare, în apocrifă, ca inițiator, ca cel ce dorește să-l introducă pe om în taina mântuirii, prin căpătarea conștiinței de sine până la atingerea maturității spirituale în așa fel, încât, la rândul său, să fie în stare să transmită mesajul.

29. 10, 1; 47,1.

30. 9,4; 44,2.

31. 16, 1; 29,1.

32. 50,2.

33. 50,7.

34. 47,3.

35. 57,4.

36. 42, 1; 56,1; 58,6.

În acest efort de a vesti mântuirea, apostolul se află într-o reală unitate cu ucenicii săi; mântuirea sa chiar depinde de ei, căci „atâta timp cât ei nu au ajuns la maturitate spirituală, el nu poate abandona viața pământească și să guste eliberarea finală“³⁷. În momentul morții, Apostolul Andrei va deschide calea către odihna veșnică celor ce, mai târziu, vor călători pe același drum - așa cum se poate desprinde din cuvântarea sa asupra crucii³⁸.

Darul de a vindeca, înțelepciunea de a face cunoscut mesajul mântuirii adus de Hristos, dar și puterea de a conduce pe creștini spre împărăția veșniciei iubiri, îl descoperă pe Andrei un om deosebit, un „mântuitor mântuit“, „un om divin“.

„Mântuitor mântuit“, pentru că el își depășește condiția ce a avut-o până la alegerea ca apostol și pentru că mântuirea sa este direct legată de mântuirea celorlalți. Fără a-L elimina pe Iisus, Căruia este totuși destul de dificil să-I determini rolul pe care I-l asigură autorul apocrifelor lui Andrei, trebuie remarcat faptul că apostolul ocupă un loc anume lăsat lui.

„Om divin“, așa cum această figură a fost dezvoltată în antichitate³⁹, poate fi numit Andrei pentru venerarea cu care este înconjurat. În capitolul 3 (v. 2), cei ce îl cunosc îl respectă ca pe un Dumnezeu. În capitolul 37 (v. 1), Maximilla îl salută ducând mâinile lui pe ochii săi și apoi sărutându-i-le. În versiunea lui Grigorie de Tours, aceasta se prosternază la picioarele lui Andrei, îl primește cu crengi de măslin și îl adoră. Este „om divin“ prin caracterul său excepțional și voința de moarte, prin viața ascetică și minunile sale, prin discernământ și cunoașterea supranaturală, prin descoperirea unei noi religii și convertirile în masă, dar și prin formarea unui mare număr de ucenici.

Encratismul „Faptelor lui Andrei“

Asemenea multor altor producții apocrife și *Faptele lui Andrei* propovăduiesc pentru credincioși o viață marcată de renunțări pentru trup și lumea sensibilă. Pentru că și-a descoperit adevăratul suflet, care este spiritual și de origine divină, omul nu poate să mai trăiască decât raportându-se la el și îndepărtând tot ceea ce nu-i aparține. Ucenicii lui Andrei îndepărtează,

37. F.A.A. p. 31.

38. 57, 4-6; 58,2; 61, 3-4.

39. A se vedea în acest sens Louis Bieler „Teos Anir“, Vienne, 1935-1936, apud F.A.A., p. 32.

în consecință, tot ceea ce este exterior.

În afara unor prescripții ascetice pe care le propovăduiește, *Faptele lui Andrei* impun noilor convertiți o abstenență trupească totală, chiar și celor ce ar fi fost căsătoriți. În capitolul 37, 2-4, Sfântul Apostol Andrei cere acest lucru în mod expres. Datorită hotărârii luate de Maximilla, de a trăi în curățenie trupească, soțul ei avea să se răzbune pe apostol și să-l răstignească. Consecința firească a acestei interdicții este evidentă: nenașterea de prunci. Versiunea armeană susține că motivul principal al interzicerii procreării este mizeria în care sunt obligați să crească copiii și apoi faptul că, la un moment dat, se vor despărți (prin moarte) unii de alții. Dar aceste argumente nu erau noi, căci și Filon din Alexandria scrisese cu mult înainte același lucru⁴⁰, iar apocrifele *Faptele lui Toma*⁴¹ și *Faptele lui Ioan*⁴² susțineau teza conform căreia copiii se nășteau pentru a deveni candidați la patimi, hoții, vicii și-n ultimă instanță, la moarte. Dar, *Faptele lui Andrei* condamnă procrearea într-o manieră și mai radicală, sub influența platonico-gnostică. Astfel, prin interzicerea procreării s-ar evita de fapt o nouă cădere a sufletelor în corpurile, în care ar trăi ca într-o temniță. Encratism, platonism sau gnoticism? Credem că toate la un loc.

Constatăm că toți cei care urmează lui Andrei renunță la bunuri, precum Exuos⁴³ și Stratocles⁴⁴. În ceea ce privește pe Maximilla, amintim faptul că, din clipa în care s-a convertit, bunurile, fie că erau bijuterii ori îmbrăcăminte, au devenit ne semnificative. De aceea, le-a și dat cu toată bucuria servitoarei ei, Euclia⁴⁵. De altfel și alimentația a devenit frugală. Stratocles adoptă un regim foarte simplu, renunțând la consumul de carne⁴⁶. În capitolul 27 (v. 1), masa Maximillei și Ifidamei se compunea doar din pâine și măslin. În versiunea lui Grigorie de Tours a „*Vieții lui Andrei*“, bătrânul Nicolas nu bea decât apă și nu mănâncă decât pâine.

Cei care au primit cuvintele lui Andrei nu mai țin cont de diferențele sociale. Stratocles face el însuși cumpărăturile și sub privirile tuturor le duce acasă⁴⁷. El este rugat să primească, în fața tuturor, învățăturile apostolului⁴⁸,

40. Crearea lumii, 167.

41. Cap. 12.

42. Cap. 34, 5-6.

43. Grigorie de Tours, *Viața lui Andrei*, 12,2.

44. Versiunea greacă a FFA, 12,5 și 64, 4-5

45. *Idem*, 18,2.

46. *Idem*, 25,5.

iar Maximilla primește pe toți creștinii în propria-i casă, schimbând cu multă dezinvoltură veșmintele cu cei săraci și fiind văzută de toți⁴⁹. Categoriile sociale total deosebite, cu drepturi și obligații diferite, reușeau în urma părtășiei lor la creștinism să se regăsească într-o deplină armonie, pentru că erau uniți în ceea ce are omul mai de preț: sufletul. Toți trăiau în egalitatea unei vieți simple și modeste, împărtășindu-se din aceleași bunuri spirituale.

O problemă deosebită este ridicată de Stratocles, încă înainte de convertirea sa, anume a exceptării creștinilor de la serviciul militar. Autorul apocrifelor dezvăluie de fapt gândirea sa, din care desprindem incompatibilitatea creștinismului cu serviciul armelor, o îndeletnicire trecătoare, pentru a intra în serviciul lui Dumnezeu.

Raporturile dintre creștini

Este demn de remarcat faptul că apocrifa *Faptele lui Andrei* ne arată, peste veacuri, cum viețuiau creștinii, cum se manifestau, care era de fapt deosebirea dintre ei și cei ce încă nu împărtășiseră învățătura lui Hristos. Astfel, adeptii prediciei lui Andrei constituiau un grup aparte, foarte unit și distinct de cei ce nu îmbrățișaseră creștinismul. Este păcat că astăzi nu mai putem face aceeași constatare despre creștini, cel puțin în ceea ce privește unitatea. Este interesant însă să cunoaștem ce-i unea atunci. Apocrifele lui Andrei ne arată că „iubirea“, „regăsirea în celălalt“, „înțămărea la același jug“, conștiința că „au aceeași natură“ erau doar câteva elemente în acest sens. „Prietenia“ și „Dragostea“ sunt cuvinte foarte des folosite în lucrare, dar și sentimente ce-i uneau pe creștini. Aceste cuvinte exprimau în egală măsură legătura dintre Dumnezeu și omul mântuit, dar și legătura dintre cei mântuiți. La polul opus se afla „prietenia negativă“ pentru plăceri și pentru trup, ca și prietenia ipocrită a demonilor pentru oameni⁵⁰.

Grupul de credincioși nu se numește încă „biserică“, dar se cheamă între ei cu apelativul de „frați“. Ei nu se atașează nici unei instituții sau organizații, deoarece ar fi în contradicție cu doctrina lor, care îndepărtează orice structură umană, aspirând la eliberare de tot ce este pământesc.

Versiunea greacă a apocrifelor lui Andrei nu face mențiunea „Euharistiei“ sau „Cinei“ sau a „Frângerii pâinii“, nici chiar atunci când redă

47. *Idem*, 25, 4-5.

48. *Idem*, 9, 12.

49. *Idem*, 19, 2.

50. A se vedea pentru fiecare F.A.A. 12,3; 29,3; 8,2; 57,3; 61,2; 49,6.

„adunarea fraților“ sau când aceștia se strâng în temniță, înainte de jertfa apostolului. Nu același lucru se întâmplă cu „Faptele“ lui Ioan sau cele ale lui Toma, care în mai multe rânduri amintesc, în mod expres, de Euharistie⁵¹. În schimb, versiunea lui Grigorie de Tours, a acelorași apocrife, face mențiunea „Cinei“, ceea ce ne face să credem că textul original a fost „îmbunătățit“ între timp, poate chiar de Grigorie.

Totuși, *Faptele lui Andrei* cunosc un ritual aparte, anume cel al „peceții“, dificil de descris sau înțeles clar la ce se reducea. Se vorbește de „pecetea în Mântuitorul“⁵², fără a se face o descriere a ceea ce însemna, ci doar fiind calificată „însemn“⁵³, „vedenie“⁵⁴, „dar“⁵⁵, „depozit“⁵⁶. Frații care îmbrățișau învățăturile și modul de viață descoperite de apostol erau datori să-și păstreze sufletele curate și așa să le redea lui Dumnezeu când va reveni pe pământ⁵⁷. În acest scop, ei erau datori să îndepărteze toate puterile ostile care le-ar fi abătut de la chemarea lor. Exista și un ritual aparte ce trebuia observat. O pregătire teoretică despre noua învățătură era dator să observe oricine dorea să urmeze Apostolului și deci lui Hristos. Urma Botezul, ca act al primirii în rândul fraților, dar și expresie a „peceții lui Hristos“. Se obișnuia să se facă și o ungere a celui nou primit în rândul fraților. Gnosticii numeau această ungere chiar „pecete“, ceea ce ne face să credem că apocrifa lui Andrei va fi suferit și în această privință influențe. La gnostici, ungerea se făcea pentru a apăra sufletul în momentul înălțării lui la cer. Această idee o mai întâlnim și în alte apocrife⁵⁸. În ultimul rând, „pecete“ putea să fie, de fapt, semnul Sfintei Cruci, căci însemnarea creștinilor cu acest semn al biruinței Mântuitorului a fost folosită încă din primele zile ale Bisericii. Versiunea lui Grigorie de Tours a „Vieții lui Andrei“ chiar descrie un astfel de gest pe care apostolul l-a făcut pentru a se apăra de „o bandă înarmată“, adică pentru a se apăra de un pericol. Același lucru va face apostolul și înainte de a fi crucificat⁵⁹.

51. A.D., Ales, *Dictionnaire Apologetique de la Foi Catholique*, t. I, Paris, 1935, p. 173-186.

52. F.F.A., 10,2.

53. F.A.A., 11,1.

54. *Idem*, 11,2.

55. *Idem*, 11,4 și 12,1.

56. *Idem*, 12,1.

57. *Idem*, *ibidem*.

58. A.D., Ales, *Dictionnaire Apologetique de la Foi Catholique*, p. 178-183.

Învățătura despre Dumnezeu

Scrisă într-o perioadă în care nu existau „principii“ dogmatice, căci mesajul mântuirii adus de Hristos era trăit de creștini, apocrifa *Faptele lui Andrei* are o învățătură destul de curioasă în ceea ce privește divinitatea. Dumnezeu este prezentat ca fiind aproape de credincioși și cu multă purtare de grijă pentru ei. El intervine pentru a-i vindeca, îi protejează de primejdii, îi avertizează asupra a ceea ce se va întâmpla, îi povățuiește sau îi conduce spre a scăpa de necazuri. Apare în viziuni fie sub forma unui tânăr băiat, fie a Apostolului. Acesta este Dumnezeu lui Andrei, necunoscut până atunci și descoperit de el.

Dumnezeu este la originea cunoașterii aduse de Apostol și îngăduie oamenilor ce-l ascultă pe Andrei, cunoașterea. După moarte, aceștia întorcându-se la origine sunt primiți de El. Aceasta ar fi în linii mari mântuirea după *Faptele lui Andrei*. Nici o aluzie nu se face la mântuirea în Hristos, ceea ce denotă influența gnostică, conform căreia mântuirea înseamnă cunoașterea de către om a originii sale și întoarcerea la aceasta. În această logică, Dumnezeu are un rol foarte simplu: să-l facă pe om, direct ori printr-un trimis al său, așa cum în cazul de față este Andrei, să-și cunoască originea și apoi să-l primească, dacă a primit „mesajul“.

Consecința acestei învățături este lipsa oricărei aluzii la viața și moartea Mântuitorului. De altfel, este imposibil de făcut distincție între persoanele divine, în această lucrare. Funcțiile puse în relație cu diferitele titluri divine sunt interschimbabile, și totul se petrece ca și cum ar fi aceeași divinitate care se numește, rând pe rând, „Domnul“, „Dumnezeu“, „Iisus“, „Stăpânul“, „Nenăscutul“, „Lumină“, „Viață“, „Tată“, „Frate“, „Cel plin de bunătate“, „Dreptate“, „Frumusețe“, „Cel ce este deasupra cerurilor“ (a se vedea mai pe larg 33, 3-6 și 63, 1-3). Mai mult chiar, trebuie remarcat faptul că versiunea greacă a *Faptelor lui Andrei* nu pune niciodată în raport două persoane divine, Dumnezeu și Iisus, de exemplu: expresia „Fiul lui Dumnezeu“ nu se întâlnește în lucrare. Această nediferențiere a persoanelor divine este ea însăși coerentă cu soteriologia operei. Dacă, pe de o parte, nu se dă nici o atenție actului creațional, ci numai mântuirii și dacă, pe de altă parte, mântuirea nu implică întruparea unui mântuitor divin, nici nu este nevoie de

59. F.A.A., p. 42.

o distincție între funcții și deci între persoanele capabile de a le îndeplini.

Învățătura despre diavol

Este firesc, de vreme ce propovăduiește dualismul, ca *Faptele lui Andrei* să acorde un loc aparte diavolului și activității sale. Obiectivul esențial al acestuia, descris în capitolul 49 (v. 6), este de a sminti și stăpâni ființele umane. Principalul mijloc de acțiune este vicleșugul și înșelătoria: el face să treacă dușmănia drept prietenie, adormind astfel conștiințele umane și căutând să le inspire propriile-i gânduri, care să-i lege de lume, ceea ce condamnă *Faptele lui Andrei*, de altfel.

Victoria diavolului este descrisă în capitolul 58 (4-5) și este reputată împotriva celor ce nu primesc mesajul mântuirii adus de apostol, dar și a celor ce primindu-l, nu au păstrat „pecetea“ care le-a fost acordată.

Gnosticismul „Faptelor lui Andrei“

Scrisă într-o perioadă în care Biserica nu-și precizase termenii dogmatici, lucrarea nu are claritate în exprimare, mai mult chiar, cunoaște o oarecare influență a ideilor religioase și filozofice ale vremii. Noi putem doar considera că a fost scrisă sub o influență ori alta, dar nu putem admite că este opera unui necreștin. Este posibil ca autorul să fi fost dintre cei de curând convertiți și rămășițe ale culturii sale anterioare să-i fi influențat opera. Ideile gnostice sunt prezente voalat și nu în detaliu, ceea ce ne face să credem că autorul nu a reușit să depășească mentalitatea gnostică, atât de prezentă în epocă. Dualismul gnostic, spre exemplu, este accentuat atunci când se vorbește de prezența unui element spiritual în natura corporală sau carnală a omului și când se susține că între cele două elemente nu este armonie, ci o totală contradicție; de altfel, tot ce este carnal se opune la ceea ce este de origine divină. În ceea ce privește mântuirea, menționăm că *Faptele lui Andrei* sunt în unele privințe influențate de învățătura gnostică. Astfel, moartea reprezintă o eliberare, iar revelația constă în recunoașterea în sine (de către om) a elementului divin. Menționăm că în toată lucrarea nu întâlnim noțiunea de *Pleroma* - această realitate obișnuită pentru Dumnezeu și entitățile superioare (în gnosticism), la care să aspire sufletul uman și nici pe cea de *Eoni* - ființe intermediare de origine divină. Nu întâlnim nici o cosmogonie gnostică.

Nu lipsesc din lucrare nici influențele platonice, neopitagoreice și stoice. Astfel, descoperirea omului interior este prezentată ca o creare sau o naștere

spirituală, iar mântuirea ca o eliberare a sufletului, o descătușare. Căutarea unirii personale cu Dumnezeu și dorința de „divinizare“ (a se citi „îndumnezeire“), îndepărtarea de ceea ce participă la „împrăștiere“ și materie; sufletul aparținând lui Dumnezeu și prizonier al corpului; necesitatea de a trăi curat și sfânt pentru unirea cu Dumnezeu; nemurirea sufletului care, după despărțirea de corp, se eliberează de legăturile sale și se înalță spre întoarcere la originea sa, sunt tot atâtea puncte comune cu neopitagorismul, curent filozofic atât de apropiat de platonism.

Deși găsim în „*Faptele lui Andrei*“ elemente din filozofiile vremii, totuși nu putem afirma că autorul a fost tributار vreuneia dintre ele. Credem mai curând că este vorba de o atmosferă religioasă și filozofică, marcată de dorința de mântuire, înțeleasă mai mult în sens gnostic, ca detașare de corp și de lume, pentru unire cu divinitatea. Consecința unei astfel de învățături o putem cu ușurință constata în practica vremii: asceză sexuală, neîncredere în ceea ce privește procrearea, alimentație frugală, căutarea unei vieți simple și nu dominată de pasiuni. Această atmosferă impregnată de platonism și neopitagorism a dominat secolele II și III ale erei creștine⁶⁰.

Perioada, locul și mediul de redactare a Faptelor lui Andrei

Psaltirea maniheiană, care conține aluzii la conținutul *Faptelor lui Andrei*, indică secolul al III-lea ca terminus „ad quo“, al redactării lucrării. Jean-Marc Prieur⁶¹ plasează apariția apocrifei între anii 150 și 200, fiind înclinat să creadă mai mult în jumătatea secolului al II-lea decât în sfârșitul aceluiași secol. Iată cum își argumentează ipoteza:

1. Absența totală a referințelor biblice. Sunt pomeniți „Adam și Eva“⁶², dar și „Cain“⁶³, iar anumite expresii pot fi considerate de influență ioaneică⁶⁴, ceea ce indică faptul că autorul a cunoscut scrierile Sfântului Evanghelist Ioan. Raritatea aluziilor biblice militează pentru redactarea textului destul de devreme, adică în jurul anului 150.

2. Afinitățile de formă și fond dintre *Faptele lui Ioan* și *Faptele lui Andrei* arată că autorul acestora din urmă a cunoscut pe cele ale lui *Ioan*. Hristologia aparte a textului, absența referințelor la Hristosul istoric și biblic,

60. E.R. Dodds, *Paiens et chretiens dans un age d'angoisse*, Claix, 1979. Lucrarea face o amplă descriere a atmosferei spirituale de epocă.

61. F.A.A., p. 52.

62. Versiunea greacă a F.A.A., 37, 5-8 și 39,1-2.

63. *Ibidem*, 40,2.

64. *Ibidem*, 12,2-4.

detașarea sau distanța față de orice formă de instituționalizare bisericească, ca și tonul simplu și detașat de orice polemică cu care *Faptele lui Andrei* dezvoltă idei chiar heterodoxe, arată că ne situăm într-o epocă când hristologia și organizarea Bisericii nu erau încă definitive.

În ceea ce privește locul de origine, nimic nu ne îndreptățește să legăm apocrifă de o regiune sau alta. Textul a putut fi scris la fel de bine în Grecia, în Asia Mică, în Siria sau în Egipt. În mod cu totul deosebit, trebuie menționat că Alexandria putea fi locul cel mai propice pentru o astfel de producție.

Autorul *Faptelor lui Andrei* nu era un creștin izolat și ceea ce cunoștea el despre Hristos preluase de la alți credincioși. De altfel, varianta greacă a *Faptelor...* menționează explicit un grup de adepți⁶⁵. Probabil, era o comunitate căreia îi aparținea autorul apocrifelor și care poate fi privită ca o societate restrânsă, mai mult decât una ce aparținea unui creștinism popular. Era o comunitate compusă din bărbați și femei foarte marcați de idealismul filozofic contemporan, care se reuniau în sentimentul acut al diferenței lor față de cei care nu acceptaseră încă mesajul creștin. O comunitate puțin ritualistă, a cărei grijă de organizare era foarte slabă, dacă nu chiar absentă și care căuta să se conformeze idealului spiritual, etic și comunitar formulat în *Faptele lui Andrei*, în așteptarea morții, eliberarea finală. Purtătoarea unui astfel de mesaj (comunitatea), trebuie să se fi simțit și misionară. Exponentul fidel va fi fost autorul apocrifelor lui Andrei.

Mărturii ale vechilor documente despre „Faptele lui Andrei“

Faptele lui Andrei nu ne-au parvenit în întregime în textul grec primitiv. Documentele care permit reconstituirea lor parțială sunt de cinci feluri.

„Viața lui Andrei“ scrisă de Grigorie de Tours

În secolul al VI-lea, Episcopul de Tours, Grigorie, a avut în mâini ultimul exemplar complet atestat al *Faptelor lui Andrei*, cărora le-a făcut un rezumat. Probabil, era o versiune latină a lucrării. Cum Grigorie însuși precizează în versetele 6 și 7 ale introducerii sale, el nu a conservat decât minunile, lăsând la o parte discursurile Apostolului astfel, încât munca sa este o sursă de primă mână, căci el rezumă opera de la un capăt la altul, ceea ce permite cunoașterea planului general, ca și ansamblul povestirii peregrinărilor lui Andrei.

65. F.A.A., cap. 65.

Compararea operei lui Grigorie de Tours cu alte surse ce reproduc elemente primitive ale *Faptelor lui Andrei* (și în special cu papirusul copt *Utrecht I, Viața lui Andrei* de Nicetas Paflagonianul și *Faptele lui Andrei* - versiunea greacă -) este instructivă. Aceasta arată că Grigorie a cenzurat efectiv discursurile, că a fost uneori obligat să modifice structura povestirii și că a „deviat“ opera într-un sens acceptabil pentru o conștiință „ortodoxă“, introducând numeroase aluzii la textele biblice. Începând cu capitolul 36, a rezumat foarte mult expunerea martiriului, retransmițând, la rândul lui, o versiune care i s-a părut mai accesibilă. Versiunea lui Grigorie are câteva note specifice și în primele două capitole când redă itinerarul Apostolului în Grecia; prezintă situația unui tânăr incestuos și apoi viziunea lui Andrei față de căsătorie. Cu excepția problemei incestului, celelalte elemente sunt luate dintr-o altă apocrifă, foarte cunoscută în epocă, *Faptele lui Andrei și Matei*⁶⁶. În ceea ce privește incestul, Grigorie dorește să lămurească lucrurile și să expună învățătura Apostolului, care aproba o căsătorie „voită de Dumnezeu“. *Viața lui Andrei* scrisă de Grigorie de Tours a fost editată de M. Bonnet, *Gregorii Turonensis liber de miraculis Andreae Apsotolii. Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum Merovingicarum I*, Hanovre, 1885.

Papirusul copt Utrecht I

Papirusul copt Utrecht I conține traducerea unui extras al *Faptelor lui Andrei*, care corespunde capitolului 18 al *Vieții lui Andrei*, de Grigorie de Tours. El se termină cu titlul *Fapta lui Andrei* și ocupă paginile de la 1 la 15 din manuscris. Primele opt pagini, 11 și 12 s-au pierdut, iar cele existente sunt prost conservate. Ceea ce diferențiază acest papirus de *Faptele lui Andrei* este o mai simțită prezență a unor influențe nou testamentare, fapt ce denotă intervenția traducătorului în text. De data aceasta, *traduttore traditore* a făcut un lucru bun, a nuanțat ori a introdus câteva elemente care nu figurează în original, punând poate în scris ceea ce știa din Noul Testament.

Cinci recenzii grecești ale martiriului Sf. Andrei

Sfârșitul *Faptelor lui Andrei*, adică redarea martiriului și o parte din ceea ce-l precedă, este conservat în cinci recenzii grecești. Este vorba de docu-

⁶⁶ D.R., Macdonald, *The Acts of Andrews and the Acts of Andrew and Matthias in the City of the Cannibals*, Atlanta, Scholars Press, apud F.A.A., p. 56.

mente ce reproduc textul primitiv, dar care nu acoperă deopotrivă aceeași parte și nici nu au conservat aceleași elemente. Aceste cinci recenzii sunt:

1. *Pătimirea lui Andrei*⁶⁷, conservată în două manuscrise:

Sinai - grec 526, din secolul X,

Ierusalim - Sf. Sava 103, din secolul al XII-lea. Este cea mai lungă recenzie și redă ceea ce a făcut și a zis Sfântul Apostol Andrei la Patras, înainte de martiriul său. O minimă comparație cu *Pătimirea armeană* arată că nu a păstrat toate elementele textului original. Scribul, ce a alcătuit recenzia, a tăiat ori suprimat anumite pasaje din discursuri.

2. *Extrasul păstrat în Codex-ul Vatican, grec - 808*⁶⁸, din secolul XI. Acest fragment al *Faptelor lui Andrei* este mutilat de la început și până la sfârșit. Începe cu urzeliile ce au premers martiriul și acoperă prima parte a acestuia. Deși textul este destul de mic, a fost folosit la redactarea făcută de Jean-Marc Prieur⁶⁹.

3. *Pătimirea lui Andrei*, păstrată în *manuscrisul Ann Arbor 36*, din sec. XIV-XV. Recenzia este inedită și acoperă întreaga pătimire a Apostolului. Ea începe imediat după sfârșitul mutilat al Codex-ului gr. 808. Ca și recenzia anterioară, nici aceasta nu a conservat toate elementele textului primitiv. În special, discursurile Apostolului au fost tăiate din text. Lacunele însă nu sunt aceleași, ceea ce dovedește că cele două forme textuale nu depind una de alta și urcă la același strămoș comun: *Faptele lui Andrei*.

4. *Pătimirea lui Andrei* conținută în *manuscrisele de la Paris, Biblioteca Națională: grec 770 și de Ierusalim - Sf. Sava 30*⁷⁰, din secolele X-XI. Și acestea acoperă martirajul Sf. Apostol, dar cu aceleași numeroase și importante tăieri din text.

5. *Pătimirea lui Andrei* păstrată în *manuscrisul grec 1539, al Bibliotecii Naționale din Paris*⁷¹, din secolele X-XI. Singura deosebire față de precedentă recenzie este o mai mare epurare sau tăiere din text, ea acoperind, așa cum sugerează și titlul martiriul Sf. Apostol Andrei.

67. Ed. Th., Detorakis, „An unpublished Martyr - dom of St. Andrew the Apostle“ în *Acts of the second international Congress of Peloponnesian Studies I*, Athenes, 1981-1982, p. 325-352.

68. Ed. M. Bonnet, *Acta Apostolorum Apocrypha II*, I, Leipzig, 1898, p. 38-45.

69. F.A.A.

70. Ed. M. Bonnet, *op. cit.*, p. 58-64.

Versiunea armeană a pătimirii Sf. Apostol Andrei⁷²

Pătimirea armeană, care datează din secolul VI, este o versiune completă a sfârșitului *Faptelor lui Andrei*. Ea acoperă întregul martiriu ca și o parte din predica ori discursurile ținute de Apostolul Andrei, chiar cu puțin timp înainte de a fi închis. Păstrează chiar anumite părți de text omise pe ansamblu de mărturiile grecești, care îi corespund. Traducătorul se arată când prea aproape de sursă, când foarte liber de ea. El se îndoiește chiar într-un sens foarte ortodox și biblic, folosindu-se de alegorie. Menționăm faptul că versiunea armeană a pătimirii Sf. Ap. Andrei nu este conservată în nici o mărturie greacă.

Extrase ale „Faptelor lui Andrei“ păstrate în remanieri-modificări grecești

Trei *Vieți* sau *Pătimiri* ale lui Andrei, depinzând de *Faptele lui Andrei*, au fost păstrate în extrase grecești ale apocrifei. Acestea sunt:

Una din formele grecești ale epistolei preoților și diaconilor din Ahaia.

Această epistolă redactată în limba latină, a cunoscut două principale traduceri grecești. Una dintre ele include importante pasaje extrase din martiriul Apostolului, expus în *Faptele lui Andrei* (versiunea primitivă), reperabile și în alte mărturii grecești. Aceste pasaje sunt introduse în *Faptele lui Andrei*, traducere Jean-Marc Prieur, ed. M. Bonnet⁷³. A doua traducere are trei forme, ce se regăsesc în capitolele 10 - 15, din aceleași *Fapte*⁷⁴.

Două povestiri depinzând de aceeași revizuire a Faptelor lui Andrei

Două povestiri, care depind de aceeași revizuire a *Faptelor lui Andrei*, conținând fragmente ale textului primar. Acestea sunt *Pătimirea greacă*⁷⁵ (secolul VIII) și *Viața lui Andrei* scrisă de Niceta Paflagonianul⁷⁶ (secolele IX-X). *Viața lui Andrei* de Niceta este o prelucrare a lucrării cu același titlu, scrisă de Epifanie de Calistrat⁷⁷, la care introduce elemente suplimentare. Cele două lucrări au ajutat la întregirea textului apocrifei *Faptele lui Andrei*.

71. Idem, *Ibidem*.

72. Ed. L. Leloir, *Ecrits apocryphes des apotres. Traduction de l'edition armenienne de Venise* (Corpus Christianorum, Series Apocryphorum 3), Turnhout, Brepols, 1986, p. 228-257.

73. *Acta Apostolorum Apocrypha*, p. 1-37.

74. A se vedea A. Amiot, *La Bible apocryphe, Evangiles apocryphes*, Paris, Fayard, 1952, p. 253-261.

Aici au fost redade pe larg anumite momente legate de șederea Apostolului la Patras și ce s-a petrecut în preajma martiriului său.

Viața lui Andrei - de Grigorie de Tours

Lucrarea are astăzi, după o metodă uzitată în secolele trecute, o împărțire pe capitole și versete, ceea ce nu întâlnim în textul primar. Astfel, ea conține 40 de capitole, unele mai mari decât altele. Enumerăm mai jos titlurile acestor capitole:

1. Apostolul Matei și ceea ce s-a petrecut la Mermidona.
2. Vindecarea unui orb.
3. Învierea unui servitor.
4. Sostratus, tânărul om pe care îl acuzase mama sa.
5. Gratinus, fiul său și femeia sa.
6. Cei șapte demoni vânați la Niceea.
7. Învierea unui mort.
8. Furtuna liniștită.
9. Ostașul ucis.
10. Cei ce aleargă pe o navă.
11. Nunta oamenilor tineri.
12. Extuos și părinții săi.
13. Fiul infirm al lui Carpianus.
14. Învierea unui mort.
15. Vindecarea fiului lui Medias, a servitorilor săi și a altor bolnavi.
16. Vindecarea unei fete infirme.
17. Alungarea unui demon.
18. Proconsulul Virinus; învierea fiului său și a unui soldat.
19. Uciderea unui șarpe și învierea unui mort.
20. Fericitul Apostol și descoperirea patimii sale.
21. Omul căzut în mare.
22. Proconsulul Lesbios și credința sa.
23. Tofim și femeia proconsulului.
24. Învierea a patruzeci de morți.

75. J.M. Prieur, *Acta Andreae* (Corpus Christianorum, Series Apocryphorum 6), Berpols, 1989, p. 684-703.

76. M. Bonnet, *Analecta Bollandiana* 13, 1894, p. 311-352.

77. În P.G. 120, col. 216-260.

25. Nașterea dificilă a unei femei.
26. Sostratus și servitorul său.
27. Vindecarea posedatului (demonizatului) la baie.
28. Moșneagul Nicolae.
29. Antifan, femeia sa și servitorii săi.
30. Maximila, femeia proconsulului Egeate.
31. Vindecarea unui infirm.
32. Vindecarea a trei orbi.
33. Redarea sănătății unui paralic.
34. Servitorul lui Stratocles, fratele proconsulului.
35. Proconsulul se întoarce din voiaj.
36. Pătimirea Sf. Apostol.
37. Minunea mormântului său.
38. Autorul acestei cărți.
39. Moaștele apostolului.
40. Vindecarea unui om având calcul (piatră la rinichi).